

Programul de cercetare ITP pe anul universitar 2008–2009

Elaborat de Consiliul Cercetării Științifice ITP

în cadrul ședinței din 01.04.2008

I. Introducere generală

Institutul Teologic Protestant, conform Cartei ITP, pune un accent mare pe cercetarea științifică în diferitele domenii ale teologiei creștine, precum și a istoriei bisericii. Consiliul Cercetării Științifice (CCS), conform mandatului său detaliat în propriul Regulament de organizare și funcționare coordonează desfășurarea și asigură orientarea activității de cercetare științifică din ITP în acord cu Planul strategic, cu programele naționale și internaționale de cercetare științifică. În colaborare cu Consiliul Profesoral și cu Centrul de Cercetare ITP, prin consultări cu titularii de disciplină, CCS elaborează programele anuale de cercetare privitoare la întreaga activitate științifică din cadrul Institutului.

La nivel instituțional putem vorbi despre trei direcții de studiu la secțiile teologie lutherană, reformată, unitariană, și despre patru ramuri principale: teologie biblică (Vechiul și Noul Testament, limbile antice), teologie sistematică, teologie practică și istorie bisericească (generală și specială). Pentru a coordona activitatea științifică atât la cele trei direcții de studiu, cât și la cele patru ramuri principale, s-a convenit să se întocmească la nivel instituțional un program de cercetare care vizează în general posibilele tendințe majore de dezvoltare instituțională și demografică în bisericile locale pentru o eventuală restructurare a pregătirii preoților și recalibrarea strategiei bisericești la cel mai înalt nivel.

La acest program se așteaptă participarea tuturor cadrelor didactice ITP, precum și a studenților, masteranzilor și doctoranzilor. Fiecare cadru didactic, împreună cu studenții, masteranzii și/sau doctoranzii care efectuează cercetări științifice în domeniul respectiv își va aduce aportul la o fază strategică după cum urmează: cadrele disciplinei de istorie a bisericii vor conlucra cu cei de la teologia practică (împreună cu masteranzii și doctoranzii) pentru realizarea unei evaluări sociologico–ecleziastice pentru următorii 10–15 ani, cei de la teologia biblică și sistematică vor contribui la punerea bazelor biblice și dogmatice/etice a posibilelor schimbări de structură și conținut. Studenții, masteranzii și doctoranzii ITP participă activ în acest proces îndelungat care va fi necesar pentru o eventuală reformă a învățământului teologic.

În urma consultărilor cu cadrele didactice în cauză, și în urma analizei stării actuale a cercetării în ITP, îndeplinindu-și propria funcție de corelare a diferitelor interese profesionale într-o strategie comună, CCS a întocmit prezentul Program de cercetare pe anul universitar 2008–2009.

II. Cercetare științifică în cadrul teologiei biblice

Vechiul Testament

Drd. Csaba Balogh, asist. univ. participă în cadrul programului fundației Protestáns Média Alapítvány (Ungaria) în munca de revizuire a traducerii lui Gáspár Károli – Vechiul Testament. Până în prezent a efectuat revizuirea completă a profetilor Isaia și Daniel, urmând ca până martie 2009 să termine revizuirea celor 12 profeti minori. Studenții interesați de studiile biblice referitoare la Vechiul Testament au oportunitatea să cerceteze nu numai sursele scrise în limba ebraică, ci – cu ajutorul asist. univ. Drd. Csaba Balogh – și cele scrise în limba academică sau siriacă.

Noul Testament

În cadrul liniei de studii reformată–evangelică se desfășoară o cercetare teologico–lingvistică a tradiției Alexandriene și a mișcării terapeutilor. Dr. Zoltán Adorjáni, lect. univ., precum și Decanul ITP a finalizat traducerea operei *De vita contemplativa* a lui Philon Alexandrinul din limba greacă în limba maghiară (apărută în ediția bilingvă în cadrul operei Adorjáni Zoltán, *A terapeuták kontemplatív kegyessége* – ISBN: 978-973-7971-35-7). Una dintre concluziile ale acestei cercetări este că influența gândirii terapeutilor se regăsește și în conceptul philonian.

A doua etapă a acestei cercetări va consta în traducerea integrală a apocrifului intitulat *Testamentul lui Iov* din greacă în limba maghiară. Analiza preliminară a concepțiilor teologice care stau la baza gândirii autorului *Testamentului lui Iov* relevă că această operă are multiple conexiuni cu gândirea terapeutilor, având mult mai multe elemente comune cu ideologia acestora, decât s-a presupus până în prezent de către bibliografia de specialitate.

Importanța acestei faze a programului de cercetare constă în descoperirea relevanței și mesajului actual al unei atitudini mistice a grupurilor religioase din epoca antică față de eternitatea divină – o atitudine cu multiple învățături pentru teologul zilelor noastre. Masteranzii ITP care se orientează spre aceste teme își aduc contribuția la cercetarea comună prin lucrări periodice și/sau disertații de masterat.

Tot în cadrul teologiei biblice a Noului Testament, pentru anul universitar 2008–2009 prof. univ. Dr. Zsolt Geréb își propune realizarea unui Comentariu asupra *Epistolei Către Coloseni* (A Kolosséi levél magyarázata).

III. Cercetare științifică în cadrul teologiei sistematice

Istoria dogmei

În cadrul disciplinei Istoria dogmei se desfășoară o colaborare cu o istorie mai îndelungată între Dr. István Pásztori-Kupán, lect. univ. și György Papp, asistentul de cercetare al Centrului de Cercetare ITP, sucursala Aiud, Biblioteca „Bethlen Gábor”. Această colaborare a avut ca realizări directe mai multe articole de specialitate precum și traduceri din limba greacă în limba maghiară și engleză din perioada celui de-al treilea și al patrulea Sinod Ecumenic de la Efes și Chalcedon. În centrul atenției celor doi colaboratori se află disputele christologice din secolul al V-lea, în special teologia și legământul doctrinal al lui Theodoret de Cyr. Asistentul de cercetare György Papp a contribuit cu mai multe articole și publicații la realizarea proiectului – vezi, de ex.: Küroszi Theodorétosz, *Arról, hogy emberré válása után is egy Fiú a mi Urunk Jézus Krisztus* (első magyar nyelvű fordítás)

(Theodoret de Cyr: Despre faptul că și după încarnare Domnul nostru Isus Christos este un singur Fiu – prima traducere în limba maghiară), in: *Református Szemle*, 2004/3, 284-87.

În vederea lărgirii orizontului privind cele două școli antice (cea alexandrină precum și cea antiocheană), preotul Gy. Papp a efectuat și prima traducere a renumitelor Anatheme ale lui Chiril de Alexandria împotriva lui Nestorius, precum și a răspunsurilor date la acestea de către episcopul de Cyr (vezi *Református Szemle*, 2005/1, 70-83 (prima parte); 2005/2, 187-97 (partea a doua).

Proiectul actual în desfășurare al asistentului de cercetare Gy. Papp constă într-o traducere a unei cărți întregi de Theodoret: *Haereticarum fabularum compendium*, care este una dintre cele mai reușite scrieri ereziologice din primele secole ale Bisericii creștine. Lucrarea cuprinde prezentare tuturor mari erezii de la Simon Magus până la Eutyches, precum și o prezentare a doctrinei creștine la sfârșitul carierei unui mare teolog antiochean. Învățătura precum și actualitatea acestei cărți în zilele noastre pline cu diverse idei legate de viața și doctrina creștină, ne reamintește în mod continuu că ceea ce pare a fi o idee modernă s-ar putea să se fi născut cu secole sau chiar milenii în urmă. Primele rezultate concrete ale acestei lucrări de mare anvergură sunt articolele despre Nestorius, Eutyches, Arie, Apollinarie și Simon Magus. Scopul în termen mai lung este publicarea în întregime a operei susnumite în prima traducere maghiară pentru folosul teologilor de astăzi atât din punct de vedere dogmatic, cât și apologetic.

Lectorul universitar István Pásztori-Kupán și-a dedicat marea parte a eforturilor de cercetare științifică școlii antiochene în general și lui Theodoret de Cyr în special. Teza sa de doctorat *Theodoret of Cyrus's Double Treatise On the Trinity and On the Incarnation: The Antiochene Pathway to Chalcedon* (Dublul tractat al lui Theodoret de Cyr Despre Sfânta Treime și Despre Incarnare: Calea antiocheană spre Chalcedon – University of Edinburgh, 2002; versiunea publicată sub Nr. ISBN: 978-973-7971-36-4) include traducerea integrală, prezentarea tradiției textuale precum și analiza teologică a celor două tractate, care au supraviețuit sub numele marelui rival, Chiril de Alexandria. Viața și învățăturile acestor două figuri proeminente ale secolului al V-lea constituie o sursă nesecată de învățătură teologului de astăzi în special din punct de vedere al clarviziunii teologice și a posibilității de a putea vedea aparentele contradicții ca părți complementare și nu necesar exclusive ale aceluiași adevăr.

Pe lângă realizările pe plan internațional (două articole apărute în limba engleză în revistele de mare prestigiu: *The Journal of Theological Studies* și *Augustinianum*) privitoare la aspectele de tradiție și critică textuală a celor două tractate (vezi Pásztori-Kupán István, An unnoticed title in Theodoret of Cyrus' *Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως*, *The Journal of Theological Studies* (London-Oxford), 53 (2002), 102-111; precum și Quotations of Theodoret's *De sancta et vivifica Trinitate* in Euthymius Zigabenus' *Panoplia Dogmatica*, *Augustinianum* (Roma), 42 (2002), 481-489, A yet unidentified excerpt of Theodoret's *Quaestiones in Exodum* in Nicetas of Heracleia's *Catena of Luke*, *Augustinianum*, 42 (2002), 488-489), munca de cercetare privitoare la viața și legământul teologic al lui Theodoret și școlii antiochene s-a concretizat în publicarea unei monografii despre Episcopul de Cyr în seria *The Early Church Fathers*: Pásztori-Kupán István, *Theodoret of Cyrus*, *The Early Church Fathers* ed. by Carol Harrison, London–New York, Routledge, 2006. Acest proiect a fost facilitat și de câștigarea mai multor granturi internaționale de cercetare ale următoarelor organizații: The Royal Society of Edinburgh, The Institute for Advanced Studies in the Humanities Fellowship, Edinburgh etc.

Proiectul pentru anul universitar 2008–2009 pentru lect. univ. Pásztori-Kupán István constă în publicarea unei cărți în limba maghiară despre istoria dezvoltării teologiei creștine în primele secole (o istorie a dogmei actualizată), precum și un volum de

patrologie, prezentând principalii figuri de mare rezonanță teologică a primelor secole, ca fiind puncte de reper pentru cercetătorii, teologii și preoții zilelor noastre. În vederea realizării acestor planuri precum și a publicării mai multor articole de specialitate atât în limba maghiară cât și în limba engleză, Dr. Pásztori-Kupán a candidat cu succes pentru obținerea unui grant de cercetare de 3 luni (15 septembrie 2008 – 15 decembrie 2008), pe care l-a obținut recent de la *Princeton Theological Seminary* din Statele Unite. Proiectul său în acest an se încadrează astfel în planul mai larg de cercetare al ITP, având mai multe puncte comune și cu scopul reînvierii gândirii spirituale ale anticilor – scop urmărit și de către cercetătorii teologiei biblice.

Studenții și masteranzii ITP pot opta pentru teme de licență și/sau teme de masterat (ca plan de cercetare pentru disertația de master) referitoare la istoria dogmei, analiza învățaturii teologice a diferiților părinți bisericești sau prezentarea evoluției diferitelor doctrine creștine în epoca antică și/sau medievală.

Teologie sistematică unitariană

Proiectul principal de cercetare în acest domeniu se desfășoară în cadrul teologiei aplicative unitariene. Proiectul este condus de Dr. Elek Rezi, Rectorul ITP, iar membrii participanți sunt Dr. Szabolcs Czire, lect. univ., Dr. Sándor Kovács, lect. univ. în colaborare cu Drd. Csaba Tódor.

Scopul proiectului aflat în derulare constă în îndrumarea profesională a capelanilor practicanți: desemnarea temelor pentru examenele de definitivare, indicarea bibliografiilor de specialitate și producerea studiilor în acest domeniu. Consultațiile în vederea finalizării tezelor au loc în fiecare trimestru. Capelanii având rezultate remarcabile sunt pregătiți pentru obținerea burselor în străinătate precum și pentru admiterea la studii de doctorat.

Rezultatele acestei cercetări se concretizează în publicații relevante în revista teologică unitariană *Keresztény Magvető (Semănătorul Creștin)* și în volume conținând articole teologice din domeniul teologiei sistematice și aplicate unitariene, de exemplu: *Erdő János Emlékkönyv (In memoriam Erdő János)*, Kolozsvár, 2006.

Alte publicații apărute ca urmare a derulării continue a acestui proiect sunt: Rezi Elek, *Válaszd az életet! Unitárius erkölcsstani tanulmányok (Alege viața! Studii etice unitariene)*; Rezi Elek, *Teológia és népszolgálat. Az unitárius teológia a 19. század második és a 2. század első felében (Teologia și slujirea. Teologia unitariană la sfârșitul secolului 19-lea și la începutul secolului al 20-lea)*.

Czire Szabolcs – Kovács Sándor, *Unitárius ösvény. Az erdélyi unitarizmus (Cărare unitariană. Unitarianismul din Transilvania)* – publicație apărută și în limba română, la Cluj, anul 2000.

Planul concret pentru anul universitar 2008–2009 constă în publicarea unui volum de studii teologice din diferite domenii în cooperare cu preoții (peregrinii) care au studiat în universitățile din străinătate (University of Chicago, Meadville/Lombard Theological School; Starr King School, Berkley, CA; Harris Manchester College, Oxford; University of Manchester, Unitarian College). Studenții și masteranzii ITP vor contribui la realizarea acestor obiective prin lucrări de seminar, disertații de master etc.

IV. Cercetare științifică în cadrul istoriei bisericii

Istoria bisericii – linia de studii reformată

În cadrul disciplinei istoriei bisericii (linia de studii reformată) activează prof. univ. UBB Dr. Dezső Buzogány, lect. univ. Dr. Vilmos-József Kolumbán, conf. univ. UBB Dr. Gábor Sipos, Dr. Veronka Dáné arhivistă, Előd Ósz, asistent de cercetare în cadrul Centrului de Cercetare ITP, împreună cu studenții, masteranzii și doctoranzii ITP interesate în domeniu. Proiectele aflate în derulare, precum și planurile pe anul universitar 2008–2009 sunt:

I. Comitatul Târnava: protocoale vizitaționale 1643–1800.

Multiculturalism: maghiari–români–sași.

Multiconfesionalism: reformați–ortodocși–greco-catolici–romano-catolici–luterani)

Descrierea Proiectului: Biserica reformată este o biserică europeană. Reforma a pornit în sec. XVI din Germania fiind receptat foarte repede de către mediile săsești germane din Transilvania. Structurile bisericesti, liturgia, curentele teologice erau universale în toate bisericile reformate europene. Această legătură între Europa de Vest și Transilvania a rămas neîntreruptă și în secolele XVII–XVIII, mulțumită și instituției peregrinatio academica (peregrinația și studii în cadrul unor academii din vestul Europei) și a influenței curentelor teologice și filosofice ale Iluminismului.

Proiectul își propune argumentarea interferențelor și a influențelor culturale reciproce ale românilor, maghiarilor și sașilor prin prisma protocoalelor vizitaționale protopopiale din dioceza reformată Târnavei (Küküllői) din sec. XVII–XVIII. În dieceza menționată avem la dispoziție protocoale despre vizitații din intervalul perioada cuprinsă între 1677–1800. Materialul arhivistic aflat în custodia Arhivei Centrale a Eparhiei Reformate din Ardeal, fiind una dintre cele mai concludente surse istorice despre viața acestei dioceze în sec. XVII–XVIII. Materialul arhivistic cuprinde un număr de șase protocoale din intervalul 1677–1800. De asemenea sunt foarte importante cele două volume care cuprind Conscriptiile bunurilor bisericesti (Urbarium) din anii 1714, respectiv 1749. Considerăm aceste surse foarte importante privind: viața congregațiilor, situația economică a satelor vizitate, situația educației, obiecte de cult, biserici, clopote, clădiri bisericesti (parohii, școli etc.), viața internă a satului (disciplina morală a comunității, conflicte între enoriași și preoți sau învățători etc.).

Cazul diocezei Târnavei este totodată un bun exemplu pentru observarea și cercetarea relațiilor interetnice și interconfesionale între comunitățile române, maghiare și germane, relația dintre conducerea comunității locale și guvernarea centrală a bisericii, relația dintre stat și biserică. Perioada vizată este secolul XVII–XVIII. În secolul XVIII. Principatul Transilvaniei devine definitiv parte integrantă a Imperiului Habsburgic, ceea ce aduce cu sine recatolizarea forțată a protestanților și ortodocșilor prin constrângerea libertăților religioase și prin edificarea bisericii unite cu Roma. Secolul amintit este totodată secolul luptei pentru libertate a popoarelor conviețuitoare în Transilvania (revoluția condusă de Francisc Rakóczi II, Școala Ardeleană, răscola lui Horea) și se pot simți și efectele acestora. În cursul cercetării vom avea în vizor efectele acestor evenimente asupra diocezei cu speranța că vom afla multe informații noi referitoare la relațiile interconfesionale și interetnice din Transilvania secolelor XVII–XVIII, totodată și informații referitoare la istoria Bisericii Reformate. Editarea acestor protocoale face ca ele să fie accesibile cercetătorilor, ceea ce va duce la dezvoltarea cercetării în acest domeniu.

Aceste protocoale nu au fost editate sau cercetate nici măcar parțial. Ele constituie o pată albă a istoriografiei bisericești reformate. În cursul ultimilor ani am realizat editarea protocoalelor vizitelor protopopiale din sec. XVIII-lea din dioceza reformată Hunedoara-Zșrand. Fiind zonă diferită de cel vizat în cadrul proiectului actual, rezultatele au arătat marea cantitate a informațiilor ce pot fi găsite în aceste protocoale. Prin editarea și analiza protocoalelor vizitelor protopopiale se poate urmări întreaga concepție, mentalitatea reformată a perioadei respective la nivel central, dar și local. Acest fapt este important, fiindcă se poate măsura modul în care legile și deciziile bisericești intră în vigoare în congregații.

Deși avem cunoștințe despre ultima perioadă a secolului XVII., despre încercările de recatolizare din secolul XVIII, încă nu cunoaștem efectele primare, adică efectele asupra vieții bisericești, cotidiene. Sunt cunoscute războaiele pentru libertate a sec. XVIII., dar nu cunoaștem efectele acestora asupra vieții cotidiene din congregațiile reformate. Primordial este deci transcrierea acestor izvoare și punerea lor la accesul istoricilor, teologilor.

Materialul arhivistic se structurează în șase volume după cum urmează:

volum I. – vizite protopopiale din perioada 1677-1713 (270 p.),

volum II. – vizite protopopiale din perioada 1714-1725 (550 p.),

volum III. – vizite protopopiale din perioada 1726-1761 (560 p.),

volum IV. – vizite protopopiale din perioada 1762-1783 (580 p.),

volum V. – vizite protopopiale din perioada 1784-1797 (440 p.) și

volum VI. – vizite protopopiale din perioada 1798-1800 (cca 100 p.)

Până în prezent au fost tehnoredactate primele două volume. Acestea conțin informații valoroase despre perioada celei de a doua jumătăți a secolului XVII și începutul secolului XVIII. Este o perioadă cu intense schimbări și structurări atât la nivelul politicii generale a Transilvaniei cât și la nivelul bisericii în sine. O figură importantă a acestei perioade este protopopul Dadai Janos care avea un rol covârșitor în funcționarea și organizarea bisericii reformate din perioada anilor 1660. De asemenea avem date concrete privind reforma printre români, diferende între cele patru confesiuni (mai ales a unitarienilor cu reformați). Inițiativa de publicare a surselor bisericești reformate nu este solitară, se înscrie în cursul general al cercetărilor confesionale și bisericești din ultimii ani ce se derulează în cadrul diferitelor instituții. În ceea ce privește celelalte confesiuni, cercetarea vizitelor protopopiale s-a efectuat și în biserica romano-catolică (cu conducerea prof. dr. Kovács András). De asemenea în biserica română cercetări similare au fost continuate și sunt în curs de derulare sub conducerea d-lui prof. dr. Nicolae Bocșan.

Protocoalele diocezei Târnavei constituie cercetarea următoarelor 3 ani, după cum urmează:

Anul I: Protocoalele din perioada 1726–1783, nr. pagini: cca. 1150.

Anul II. Protocoalele din perioada 1784–1800, nr. pagini: cca. 600.

Anul III. Redactarea și pregătirea pentru tipar.

II. Comitatul Târnavă: sinoduri parțiale 1643–1800

Multiculturalism: maghiari–români–sași.

Multiconfesionalism: reformați–ortodocși–greco-catolici–romano-catolici–luterani)

Descrierea proiectului: Comitatul medieval Târnava, încadrat între ținuturile săsești, comitatele Alba și Turda, respectiv ținuturile secuiești (scaunele Mureș și Odorhei) a beneficiat în trecut de semnificative influențe din partea mediului săsesc și român din punct de vedere confesional, respectiv ortodox român, luteran săsesc și greco-catolic, începând cu secolul al XVIII-lea, din punct de vedere confesional.

Zona Târnavelor, una dintre cele mai importante și întinse regiuni istorice transilvane, a încorporat atât posesiuni așa numite fiscale din timpul Principatului (ex. domeniul Cetatea de Baltă cu castelul sau domeniul Iernut împreună cu castelul renesanțist), cât și posesiuni ale unor familii de prim rang din punct de vedere politic (ex. familia princiară Apaffi sau familia Haller). La rândul lui, mica nobilime a fost bine reprezentată și în aceste locuri, cu micile domenii caracteristice acestei categorii sociale.

Dioceza reformată Târnava, fondată – conform documentelor păstrate în fondurile arhivistice bisericesti – la începutul secolului al XVII-lea este și în prezent una dintre cele mai mari- din punct de vedere teritorial- unități administrativ-eceziastice reformate din Transilvania, cu cele aproape 40 de comunități reformate.

Arhiva eparhiei, care față de teritoriile mai vestice ale Europei de astăzi unde s-au păstrat documente începând cu cea de a doua parte a secolului al XVI-lea, dar având în considerare realitățile culturale din Transilvania, ne-a păstrat cel mai concludent fond bisericesc protestant din Transilvania, începând cu prima jumătate a secolului al XVII-lea și continuând integral până la începuturile secolului trecut (sec. 20.), cu numeroase date – pe lângă documentarea vieții interne a bisericii reformate – în vederea argumentării multiculturalității și multiconfesionalismului regiunii Târnavelor.

Protocolaele vizitaționale ale protopopilor locali, respectiv protocolele sinodurilor parțiale- foruri juridice locale ale bisericii de formare protestantă calvină- iată două fonduri separate importante care alcătuiesc acest patrimoniu cultural scris.

Protocolele sinodurilor parțiale reformate din zona Târnavelor, începute sub principele Gheroghe Rakoczi I. (1643) și continuate apoi în registre separate începând cu anul 1714- reprezintă mărturia implementării pe plan local, în cadrul unor comunități multiculturale și multiconfesionale ale deciziilor supreme –sinodale- ale bisercii reformate.

Protocolele sinodurilor parțiale vizate ca surse primordiale pentru argumentarea tematicii de cercetare se află în custodia Arhivei Centrale ale Eparhiei Reformate din Ardeal (Cluj).

Mai puține în cadrul secolului al XVII-lea (intervalul 1643–1673 din timpul protopopului Dadai Janos, respective perioada 1676–1713), aceste protocole sunt mai voluminoase și bogate în informații începând cu secolul următor.

Prin transcrierea și editarea acestor documente dorim să reflectăm asupra importanței acestui teritoriu atât din punct de vedere multicultural cât și din punct de vedere multiconfesional. Aceste registre separate ale sinoadelor parțiale încep din anul 1714 și se încadrează aproape un secol din istoria juridică a eparhiei reformate Târnava. Volumul acestor documente este de aproximativ o mie de pagini și sunt împartite în trei registre separate: primul registru reia evenimentele din anul 1714 și continuă până în anul 1760, volumul acestui registru este de 262 de pagini. Al doilea registru are 612 de pagini.

III. Capitlul lutheran din Șieul Mare: Protocolele capitlului 1745–1814.

Multiculturalism: maghiari–români–sași.

Multiconfesionalism: reformati–ortodocși–lutherani

Descrierea proiectului: În secolul al XVI-lea reforma – în forma sa lutherană și calvină – a influențat în mod egal comunitățile maghiare și săsești din Transilvania. Încă din anii 1560 a ieșit la iveală că în timp ce comunitățile săsești au decis să urmeze ideile lui Luther, comunitățile maghiare au urmat reforma elvetică, fără însă să existe conflicte semnificative între cele două convingeri.

Mulțumită privilegiilor primite în secolul al XIII-lea comunitățile săsești din sudul Transilvaniei au reușit fără mari probleme organizarea bisericii luterane din Transilvania. În cadrul comunității maghiare organizarea Bisericii Reformate din Transilvania a avut loc cu câteva decenii ulterioare, respectiv anul 1564.

Conviețuirea între biserica reformată și lutherană s-a realizat în cadrul Capitlurilor Șieu și Teaca. Pentru a păstra relațiile cu Universitatea Saxonă, sașii din afara scaunelor săsești s-a organizat în două capitluri aflate însă sub jurisdicția episcopului reformat.

Episcopul reformat Dionisie Alesius a codificat în anul 1577 un regulament de funcționare, care fixa premisele legale ale conviețuirii confesiunilor reformate și luterane, formând astfel o structură bisericească unică în Europa. În secolul XVIII-lea componența etnică a ținutului s-a schimbat. Populația de etnie germană a dispărut sau s-a mutat în satele din Scaunul Bistriței, locul lor fiind ocupat de populație de etnie maghiară și română, de multe ori moștenind bunurile și domeniile bisericești ale sașilor. Datorită acestui fapt s-a schimbat și componența confesională: Capitlul a devenit preponderent reformat, acest fapt a permis alegerea în scaunul decanal a preotului reformat Samuel Benedek, în anul 1785.

Conducerea bisericii reformate ținea întotdeauna cont de parohiile săsești aflate sub jurisdicția lui. În titulatura protocoalelor sinodale sunt totdeauna menționate comunitățile luterane.

Istoria celor două capitolii este numai parțial prelucrată. Preotul reformat Laszlo Musnai a întocmit o monografie despre istoria capitlului Teaca. Despre Capitoliul Șieu s-a scris ultima oară în secolul XIX.

Acest hiat științific poate fi împlinit numai prin prelucrarea protocoalelor capitlului din secolele XVIII–XIX, și a materialului adecvat păstrat în arhivele parohiilor din partea locului. Din aceste surse putem reconstitui viața cotidiană a comunităților trilingve (română, germană și maghiară), și multiconfesionale (ortodoxă, greco-catolică, lutherană și reformată). Este un prilej de a studia situația materială a parohiilor, starea obiectelor de cult, funcționarea disciplinei eclesiastice conferând informații valoroase și din punct de vedere etnografic, lingvistic și a istoria artei.

Alte proiecte în derulare

A Dézsi református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei. (sec. 1721–1800) (Protocoalele vizitativelor canonice din protopopiatul reformat Dej, în curs de finalizare)

Erdélyi református zsinatok iratai II. 1725–1771 (Deciziile sinodale reformate, în curs de finalizare)

Erdélyi református zsinatok iratai I. 1600–1725 (Deciziile sinodale reformate, în curs de finalizare)

Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Variantele traducerii în limba maghiară a istoriei bisericești scrisă de cărturarul și notarul sinodal renumit Bod Peter. (în curs de finalizare)

Studentii și masteranzii ITP contribuie în mod activ la realizarea acestor planuri prin transpunerea manuscriselor în format electronic, prelucrarea și analiza informațiilor în cadrul lucrărilor de seminar, de licență și/sau disertații de master.

Istoria bisericii – linia de studii unitariană

Cercul de Cercetare al Istoriei Bisericii Unitariene în colaborare cu Centrul de Cercetare ITP și-a propus publicarea izvoarelor istoriei bisericii unitariene sau antitrinitariene. Colectivul de muncă este alcătuit din cercetători și lectori universitari coordonat de lect. univ. dr. Kovács Sándor și drd. Molnár B. Lehel arhivistul Bisericii Unitariene. Până în prezent au fost editate cinci volume, în următoarea ordine:

Jurnalul episcopului Unitarian György Boros, Cluj 2001, 244 p. ISBN 973 9203 90 6

Despre adevăratul și falsul Dumnezeu (traducere din lb. latină 1568), Cluj 2002, 3]2 p. ISBN 973-8267-21-8

Kelemen Gál: Viața și activitatea lui Elek Nagy de Kaal, Cluj 2003, 171 p. ISBN 973-8267-15-3

Kénosi Tőzsér János - Uzoni Fosztó István: Istoria Bisericii Unitariene vol. I., Cluj 2005, 1014 p. ISBN 973-826753-6

Cartea de rugăciuni a lui Gáspár Heltai (1570–1571), Cluj 2006, 344 p. ISBN 973-8267-68-4.

Rezumatul ultimelor două publicații:

I. Kénosi Tőzsér János - Uzoni Fosztó István: Istoria Bisericii Unitariene vol. I.

În a doua jumătate a sec. al 18-lea Kénosi Tőzsér János (1708–1772) și Uzoni Fosztó István (1729–1778), preoți cărturari ai Bisericii Unitariene, au întocmit prima istorie a cultului unitarian. Scrisă în limba latină și păstrată în bibliotecile colegiilor unitariene din Cristuru Secuiesc și Cluj, aceste impresionante volume au fost tipărite abia în anul 2002, când editura Balassi din Ungaria a editat două tomuri voluminoase, intitulate Unitario-Ecclesiastica Historia Transylvanica. Traducerea în limba maghiară, deși efectuată încă din anul 1942, de către Márkos Albert (1878–1949) profesor al Colegiului Unitarian din Cluj, apare abia anul acesta.

Acest prim volum al unei serii de trei cărți conține 14 capitole, istorisind primele decenii ale formării și consolidării bisericii unitariene din Transilvania. Cei doi autori prezintă această istorie printr-o prismă foarte largă, depășind firul evenimentelor până la începuturile creștinismului în Dacia. Prezentând istoria arienilor din acest ținut, autorii lasă de înțeles continuitatea ideii unitariene a acestui meleag, din cele mai vechi timpuri. După aceste speculații naive se trece la prezentarea propriu-zisă, prin relatarea în detaliu a vieții episcopilor, dascălilor și cărturarilor unitarieni din sec. 16., și al 17. Prezentarea școlilor și tiparnițelor unitariene ca centre de cultură universală aduce numeroase detalii referitoare la istoria cărții maghiare vechi. Ultimele două capitole prezintă viața nobilimii unitariene, dar și liturgia și cântecele bisericesti ale cultului.

Datorită vastelor lor cunoștințe, autorii au reușit să relateze fascinanta și impresionanta istorie a bisericii unitariene în așa mod încât apologia cultului să nu fie preponderentă, în defavoarea povestirii istorice.

Publicația este însoțită de cuvântul înainte al Episcopul unitarian Prof. dr. Szabó Árpád, și de un studiu introductiv semnat de Prof. dr. Balázs Mihály. Indicele persoanelor,

localităților și al sinodurilor au rolul de a îndruma cititorul. Bibliografia lucrărilor citate și folosite de către autori are aceeași menire.

II. Cartea de rugăciuni a lui Gáspár Heltai (1570–1571)

Prezenta carte de rugăciuni aproape uitată este o parte importantă a creației cunoscutului cărturar sas, Caspar Heltai considerat unul dintre cei mai de seamă scriitori maghiari ai secolului al 16-lea. Acest proces al uitării se datorează în mare parte destinului acestei cărți, care la rîndu-i a parcurs un drum destul de interesant fiind proprietatea contelui Imre Mikó. Acesta l-a dăruit Bibliotecii Muzeului Ardelean, actualmente parte a Bibliotecii Universitare Lucian Blaga din Cluj. Din această cauză nu a fost accesibil cercetătorilor.

Acum redăm cititorilor nu numai ediția modernă a textului, dar și fotocopia fragmentatului unicat. În anexă se pot citii și acele texte aparținînd lui Heltai, care au fost retipărite în cartea de rugăciuni din 1638, editată în orașul Lőcse.

Studiul de introducere așează într-o nouă lumină cartea de rugăciuni în întreaga operă heltiană, demonstrând că textul maghiar este traducerea și reinterpretarea unitariană a cărții de rugăciuni (Betbüchlein) a celui mai cunoscut scriitor a literaturii devoționale, germanul lutheran Johann Habermann. Totodată se încearcă datarea operei pe perioada 1570–1571. Tipograful, pastorul și scriitorul Heltai folosește textul german dar într-un mod genial actualizează acesta la realitatea ardeleană și în special cea clujeană. Din analiza retorico-poetică a textului reiese că Heltai a reușit să redea cititorilor maghiari o operă lingvistică comparabilă cu cele mai bune lucrări ale sale. Aceasta fiind prima carte protestantă de rugăciuni de limbă maghiară ne de o serie de argumente pentru continuarea dezbaterii în privința folosirii pe alocuri incorecte a limbii maghiare de către cărturarul sas Caspar Heltai.

În prezent se lucrează la al doilea volum al *Istoriei bisericii unitariene* (autori: Kénosi Tózsér János și Uzoni Fosztó István), care va fi publicat în cursul anului universitar 2008–2009.

Mulți studenți și masteranzi ITP de confesiune unitariană optează pentru efectuarea cercetării proprii în domeniul susnumit. Rezultatele muncii de cercetare ale acestora se concretizează prin lucrări de licență și/sau disertații de master.

V. Cercetare științifică în cadrul teologiei practice

În cadrul domeniului teologiei practice, dr. Jenő Kiss, lect. univ. a obținut Bursa Adam-Zulehner a Facultăților de Teologie Catolică și Teologie Protestantă a Universității din Viena.¹ Scopul activității sale științifice la Viena în cursul anului universitar 2008–2009 sunt:

- a) cercetarea străduințelor științifice privind pregătirea tinerilor pentru confirmare din ultimele 50 de ani în Europa de Vest și rezultatele ei;
- b) crearea unei vederi aprofundate despre caracteristicile psihologice tinerilor de 14-16 ani precum și despre problemele cu care ei se confruntă;
- c) identificarea metodelor didactice și pedagogice adecvate acestei grupe de țintă;

¹ Facultatea de Teologie Catolică și Facultatea de Teologie Protestantă a Universității din Viena și-au unit bibliotecile, în urma căreia s-a constituit cea mai mare și bogată bibliotecă teologică din Europa Centrală. Totodată, cele două facultăți au inițiat patru burse de cercetare pentru teologi din Europa Centrală și de Est. Bursa Adam-Zulehner a fost numit după profesorii de educație religioasă, respectiv de teologie pastorală, Prof. Dr. Gottfried Adam și Prof. Dr. Paul Zulehner.

d) dezbateri cu specialiști din domeniile de știință numite mai sus.

Prin aceste cercetări și discuții dr. Jenő Kiss pregătește o lucrare de abilitare în cadrul Facultății de Teologie a Universității Károlyi Gáspár din Budapesta în colaborare cu Prof. univ. Dr. Dávid Németh, cu titlul „Posibilitățile pregătirii tinerilor pentru confirmare în cadrul Bisericii Reformate”.

Cercetările și rezultatele lect. univ. dr. Kiss se reflectă în compoziția și prezentarea noului program de masterat „Teologie Protestantă Pastorală” oferit de ITP, în care accentul cade pe aprofundarea pregătirii teoretice și practice a viitorilor preoți pentru activitatea pastorală, de îndrumare spirituală a diferitelor categorii de enoriași, precum și pe managementul comunităților bisericești locale, atât din punct de vedere organizatoric-administrativ, cât și spiritual. Studenții și mai ales masteranzii ITP sunt invitați să-și aducă aportul în scopul realizării unor lucrări relevante în domeniul teologiei practice pentru a putea facilita ameliorarea continuă a procesului educațional în ITP în scopul pregătirii cât mai bune a viitorilor preoți pentru provocările activităților bisericești contemporane. Aceste lucrări de cercetare (lucrări de licență dar mai ales teze de master), care vor avea legături cu realitatea actuală din comunitățile locale, vor constitui puncte importante de pornire pentru comisiile de studii ITP în vederea adaptării programelor de învățământ de licență și master la cerințele și nevoile comunităților bisericești.

Prezentul Program de cercetare a fost elaborat de către Consiliul Cercetării Științifice al ITP la data de 01.04.2008.

Aprobat de către Senatul ITP
în cadrul ședinței din data de 12.04.2008.